

SÚDNY PROCES SO STAROSTOM NITRY FRANTIŠKOM MOJTOM V ROKU 1946 V MATERIÁLOCH NÁRODNÉHO SÚDU

Martin HETÉNYI

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda
Štefánikova tr. 67
949 74 Nitra, Slovakia
mhetenyi@ukf.sk
ORCID ID: 0000-0002-0349-3731
SCOPUS Author ID: 56979171200
WOS Researcher ID: AAF-6356-2020

HETÉNYI, Martin. Trial with Nitra Mayor František Mojto in 1946 in the Materials of the National Court. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 1, pp. 191-214, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.1.191-214.

The period after the second world war is characterised by retribution – the punishment of crimes committed during the occupation. For this purpose, extraordinary people’s courts were also set up in territory of Slovakia, especially important cases were to be tried by the National Court in Bratislava. The captured Slovak collaborators, fellow nazi security personnel, etc. ended up in these courts. In particular, several trials with representatives of the Slovak State have been closely monitored by the public. The retributive judiciary in the post-war Czechoslovak Republic was created not only as a result of the efforts of the victorious powers to punish crimes committed by the Nazis and their allies during the war, but also served as a means of removing the influence of former political regime officials who served in the Czech Countries and Slovakia from 1939 to 1945. In Nitra, public attention was focused, among other things, on the trial of former Mayor of Nitra František Mojto. Mojto was sentenced to 8 months and other material penalties. The case study assesses the procedural side of the trial – its arrest, indictment, conviction, detention, as well as the causal background behind the completion of the trial.

Klíčové slová: retribučné súdnictvo; Nitra; druhá svetová vojna; František Mojto;

Keywords: Retribution Judiciary; Nitra; World War II; František Mojto;

Druhá svetová vojna zaznamenala kataklizmatický počet obetí a ranených v histórii ľudstva. Jedným z hlavných cieľov protihitlerovskej koalície bolo potrestanie vinníkov, ktorí stáli za jej rozpútaním a za mnohými nacistickými zločinmi proti ľudskosti. Od novembra 1945 začal najťažšie vojnové zločiny súdiť medzi-

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17–0199. Štúdia vznikla tiež v rámci riešenia projektu KEGA č. 035UKF-4/2021.

národný súdny tribunál Norimberského procesu. Pokiaľ sa v jeho konaní prioritný záujem koncentroval na potrestanie hlavne vysokopostavených nacistov Tretej ríše a jej spojencov, potreba spravodlivého súdenia sa veľmi rýchlo preniesla aj do odstránenia takýchto „cudzorodých“ prvkov, pochádzajúcich najmä z vlastných radov jednotlivých štátov.² Súdne procesy s kolaborantmi sa naplno rozbehli v takmer všetkých európskych štátoch.³ Spoločným rysom v krajinách tvoriaceho sa sovietskeho bloku – na rozdiel od západných štátov, bola implementácia „revolučných prvkov“ do trestnoprávneho zákonodarstva.⁴

Rovnako aj retribučné súdnictvo v povojnovej ČSR vzniklo v dôsledku tejto snahy víťazných mocností i československého odboja potrestať zločiny, ktoré spáchali nacisti a ich spojenci počas vojny. Zároveň však slúžilo aj ako prostriedok na odstránenie vplyvu bývalých exponentov politických režimov, ktoré pôsobili v Čechách a na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Tendencie smerujúce k potrestaniu vojnových zločincov československých podmienkach siahajú do roku 1942, keď exilová vláda v Londýne podnikla prvé kroky k príprave dekrétu s touto náplňou. Princípy potrestania vojnových zločincov riešil Košický vládny program vo svojej deviatej hlave.⁵ K týmto účelom boli i na Slovensku zriadené mimoriadne ľudové súdy, pričom obzvlášť významné prípady mal súdiť Národný súd v Bratislave. Pred týmito súdmi skončili chytení slovenskí kolaboranti, príslušníci a spolupracovníci nacistických bezpečnostných zložiek atď. Paralelne s trestaním nesporných vinníkov sa ale retribúcia stala často i nástrojom osobnej pomsty a politického boja. Kým predstavitelia Demokratickej strany kládli dôraz na primerané a odstupňované súdenie podľa intenzity participácie obvinených na politickom režime slovenského štátu, komunisti presadzovali prísnejšie potrestanie širšieho okruhu osôb spojených s týmto režimom.⁶ Potrestanie nacistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a zriadenie ľudového súdnictva špecifikovalo retribučné nariadenie č. 33 /1945 Zb. nar. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.

² FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010, s. 20.

³ Šlo predovšetkým o krajiny, ktoré boli postihnuté dobrovoľnou či násilnou kolaboráciou s Hitlerovou Treťou ríšou. Bližšie pozri napríklad DEÁK, István – GROSS, Jan – JUDT, Tony (eds.). *The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath*. Princeton: Princeton University Press, 2000, 352 s. LOTTMAN, Herbert. *The People's Anger: Justice and Revenge in Post-Liberation France*. London: Hutchinson 1986, 322 s.

⁴ PODOLEC, Ondrej. Retribučné procesy s členmi Štátnej rady. In *Pamäť národa*, 2015, roč. 11, č. 4, s. 4.

⁵ MIČEV, Stanislav. Konštituovanie retribučného súdnictva na Slovensku. In MIČEV, Stanislav – RISTVEYOVÁ, Katarína (ed.). *Policy of Anti-Semitism and Holocaust in Post-War Retribution trials in European States / Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 78.

⁶ Českí a slovenskí komunisti chceli prostredníctvom prísneho retribučného súdnictva eliminovať nielen aktuálnych, ale aj budúcich pravícových odporcov. MASKAL, Radoslav. Ľudové súdnictvo na Slovensku po 2. svetovej vojne a proces s nilašmi na Okresnom ľudovom súde v Košiciach. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 31. MASKAL, Radoslav. Retribučné nariadenia v Čechách a na Slovensku a ťažkosti spojené s ich aplikáciou. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2007, roč. 2, č. 2, s. 85 – 86.

Nariadenie prijala Slovenská národná rada 15. mája 1945.⁷ Vznikli tak ľudové súdy ako výnimočný druh súdnictva, pričom paralelne existovala aj riadna sústava súdov. Pozostávali z Národného súdu, z okresných a miestnych ľudových súdov. „Ľudovosť“ sa prejavila okrem iného aj v zložení senátov, kde napríklad v prípade Národného súdu len predseda 7-členného senátu musel byť sudcom z povolania.⁸ Národný súd v Bratislave začal svoju činnosť 22. júna 1945 a do septembra 1946 odsúdil 20 obžalovaných, z toho šesť na trest smrti.⁹

Verejnosťou boli ostro sledované najmä viaceré procesy s predstaviteľmi slovenského štátu. Nitrianska verejnosť sa okrem iného zamerala na súdny proces s jej dlhoročným lídrom. Dňa 23. apríla 1945, teda necelý mesiac po oslobodení Nitry zaistili na príkaz okresného referenta Národnej bezpečnosti – novej organizácie bezpečnostných zložiek príslušníci jej nitrianskej stanice bývalého starostu mesta Františka Mojta. Časť verejnosti ako i samotný obvinený dúfali, že bude zbavený viny a väzba bude krátka. Cieľom prípadovej štúdie nie je dokazovať vinu či nevinu Františka Mojta ani vyniesť subjektívne odsudzujúce názory. Text do istej miery predstavuje východiskovú bázu pre ďalší výskum s naštudovaním ďalších relevantných fondov (napríklad Kancelárie prezidenta republiky, ministerstiev školstva, hospodárstva a pod.). Na tomto vybranom jednotlivom prípade sa bude dať ilustrovať rad sprievodných javov príznačných nielen pre povojnovú dobu a retribúcie, ale aj pre zmeny spoločnosti, ktoré im predchádzali. Okrem súdneho pojednávania je pozornosť venovaná aj iným kontextuálnym otázkam, napríklad, z akých dôvodov si tento miestny politický aktér vyžiadal záujem orgánov spravodlivosti? Čo vlastne predchádzalo súdnemu procesu? A aké postupy rozhodli o jeho potrestaní? Bol Mojto obeťou mocenských záujmov a tendenčného odsúdenia? Poznanie odpovedí na tieto otázky môže prispieť nielen k dôslednejším znalostiam inštitútu retribučného súdnictva, ale aj k pospájaniu extrahovaných záverov starších i aktuálnych výskumov do zovšeobecňujúceho poznania autoritárskeho ľudáckeho režimu, a to nielen jeho formálnej stránky, ale aj praktického pôsobenia.¹⁰

⁷ Bližšie pozri MALATINSKÝ, Michal. Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). Roky prelomu – Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Trnava: Univerzita Cyrila a Metoda, s. 10 – 40.

⁸ KAPLAN, Karel. Dva retribučné procesy: Komentované dokumenty (1946 – 1947). Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, s. 8. BARNOVSKÝ, Michal. Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In Historický časopis, 1992, roč. 40, č. 4, s. 457 – 458.

⁹ BARNOVSKÝ, Michal. Na ceste k monopolu moci: Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava: Archa, 1993, s. 120.

¹⁰ Model analytického poňatia pôsobenia orgánov a politických elít mesta vo verejnom priestore v podmienkach nedemokratickeho režimu ponúkajú napríklad práce PEKÁR, Martin – TOKÁROVÁ, Zuzana. Výmeny mestských politických elít na Slovensku po páde medzivojnovéj československej demokracie (Prešov, 1938 – 1944). In Studia Historica Nitriensia, 2019, roč. 23, č. 1, s. 144 – 157. FOGELOVÁ, Patrícia – PEKÁR, Martin. Disciplinované mesto. Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1938 – 1945. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021. PEKÁR, Martin. Replacement of Municipal Political Elite as a Tool for Seizing Power and Consolidating an Authoritarian Regime in Slovakia 1938 – 1940. In The City and History, 2020, roč. 9, č. 1, s. 93 – 111. PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Vyhlásenie autonómie v októbri 1938 a prejavy protičeských a antisemitských nálad v regiónoch na príklade mesta Nitry a okolia. In UHRIN, Marian (ed.). Slovensko 1938: Československo v zovretí mocností. Banská

Hneď na začiatku treba konštatovať, že fenomén retribúcií na Slovensku v sledovanom období súhrnne nepatrí k široko prebádaným oblastiam.¹¹ Z najnovšej vedeckej produkcie stojí za povšimnutie odbornej verejnosti zborník Múzea Slovenského národného povstania venovaný politike antisemitizmu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy.¹² Regionálnej politike v širšom kontexte vymedzenom kľúčovými medzníkmi 30. a 40. rokov 20. storočia sa v posledných dekádach venovali viacerí slovenskí historici. V rámci analýzy odbornej publicistiky priamo sa venujúcej Mojtovi je potrebné poznamenať, že k nej existujú zväčša len sporadické nekritické texty.¹³ Pritom je zrejmé, že prostredníctvom analyzovania jeho biografie je možné prispieť k ilustrovaniu mnohých zložitých javov sprevádzajúcich danú dobu a mesto. Príspevkom k tomuto úsiliu je i prípadová štúdia o jeho povojnovom súdení. Preskúmaná informačná základňa pozostávajúca z archívnych materiálov (predovšetkým súdneho spisu k pojednávaniu s Františkom Mojtom), súdovej tlače a relevantnej odbornej literatúry umožňuje pohľad do zákulisných dejov nielen miestnej politiky, ale aj zámerov politických centrál.

Trestné konanie v povojnovom retribučnom súdnictve malo štyri etapy: stopovanie (vyšetrovanie), obžaloba, konanie pred súdom (hlavné pojednávanie) a výkon trestu.¹⁴ Mojto bol po zatknutí uväznený vo väznici Krajského súdu v Nitre. Trestné oznámenie učinili bezpečnostné orgány 7. mája 1945.¹⁵ Bol obvinený z trestného činu podľa § 2 (zločin domácej zrady), 3 (trestný čin kolaborácie) a 5 (exponovaní previnilci ľudáckeho režimu) nar. 33 /1945 Zb. n. Trestný spis odstúpil žalobca Okresného ľudového súdu v Nitre z dôvodu vecnej príslušnosti podľa § 12 spomínaného nariadenia bratislavskému Národnému súdu. Následne verejný žalobca Národného súdu Dr. Pavol Király podal návrh na uloženie väzby¹⁶, na základe ktorého prijal súd Františka Mojta do väzby. Vypracovaniu

Bystrica: Múzeum SNP, 2019, s. 125 – 140. PODOLEC, Ondrej. Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 647 – 668.

¹¹ Z novších prác možno spomenúť MALATINSKÝ, Michal. Retribučné dekréty a retribučné nariadenie: legislatívna stránka retribučného dualizmu v povojnovej ČSR. In II. česko-slovenské stretnutie doktorandov a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 46 – 58. PETRANSKÝ, Ivan. Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In *Historický zborník*, 2005, roč. 15, s. 94 – 109. SYRNÝ, Marek. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, č. 1, s. 137 – 147.

¹² MIČEV – RISTVEYOVÁ, (ed.). *Policy of Anti-Semitism*, 235 s.

¹³ Jednou z mála novších prác z rúk profesionálnych historikov je kapitola NAGY, Zoltán – SLNEKOVÁ, Veronika. Nitra v období totality (1939 – 1990). In FUSEK, Gabriel – ZEMENE, Marián R. (eds.). *Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť*. Nitra: Mesto Nitra, 1998, s. 325 – 348. Najnovšie sa k nej komplexnejšie pridala práca PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETĚNYI, Martin – ARPÁŠ, Róbert. *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from Life in the Slovak Republic (1939 – 1945) illustrated in the City of Nitra and its Surrounding* z roku 2018. Berlin: Peter Lang, 2018, 280 s.

¹⁴ FEDORČÁK, Peter. Proces s Vojtechom Tukom v roku 1946. In *Človek a spoločnosť*, 2015, roč. 18, č. 4, s. 43.

¹⁵ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Národný súd (ďalej NS), kartón (ďalej k.) 3, TnLud 4/45 – 5.

¹⁶ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 1.

obžalobného spisu predchádzalo vypočúvanie obvineného a svedkov a samotný súdny proces pred senátom Národného súdu. Jeho predseda Dr. Igor Daxner prideliť spis Dr. Ľudovítovi Riganovi, predsedovi II. senátu. Mojto bol vypočúvaný v dňoch 30. júla, 21. augusta a 5. septembra 1945. Zároveň bolo vypočutých aj 36 svedkov. Medzi dôkazmi boli jeho články uverejnené v časopise Slovenský učiteľ, jeho prejavy na verejných zhromaždeniach, schôdzach HSLS, sneme a pod., rôzne jeho písomné intervencie, viaceré čestné prehlásenia iných osôb v jeho prospech, súkromnú korešpondenciu ako aj iný dokladový materiál, ktorý bol pripojený k obžalobnému spisu.

Spisový materiál Národného súdu svojim rozsahom a výpovednou hodnotou predstavuje dobrú východiskovú bázu pre doplnenie rekonštrukcie povojnového súdenia Ľudáckej reprezentácie. Udanie Národnej bezpečnosti akcentovalo nasledovné prečiny Mojta z predchádzajúceho obdobia:

- ako mešťanosta mohol pri mnohých otváracích prejavoch poukazovať na nutnosť spolupráce s Nemcami, čím mal dávať najavo svoje sympatie so zhubným národnosocialistickým systémom v slovenskom štáte,¹⁷
- podľa udania kritizoval platové požiadavky robotníkov počas hospodárskej krízy v roku 1930, dokonca mal nechať na dva dni zaistiť niektorých funkcionárov komunistickej strany počas Pribinových osláv v roku 1933,
- mal zabrániť komunistickej oslave 1. mája 1938 v Nitre,¹⁸
- ako hlavný redaktor časopisu Slovenský učiteľ niesol zodpovednosť aj za obsah ostatných článkov v ňom uverejnených. V týchto článkoch mala byť propagovaná myšlienka brannej výchovy, Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže, Hitlerjugend, slovensko-nemeckého priateľstva atď.,
- publikoval aj články v týždenníku Nitrianska stráž, v ktorých sa nevyhol pochvalným slovám na adresu Ľudáckych činiteľov či sviatkov,
- obvinenie sa týkalo i faktu, že ako člen Štátnej rady hlasoval na jeseň 1944 za zbavenie poslaneckého mandátu Ferdinanda Čatloša a Imricha Zaťka,
- udanie obsahovalo aj víťanie návštev nacistických a Ľudáckych činiteľov.

K bližšiemu pohľadu na tieto obvinenia môže napomôcť retrospektívny náčrt politickej kariéry Františka Mojta a prostredia, z ktorého pochádzal.¹⁹ Mojto vyrastal v katolíckej rodine na Považí.²⁰ Potom nastúpil do zamestnania ako učiteľ v Dub-

¹⁷ Vyšetrujúci príslušníci NB pri ďalšom vypočúvaní uviedli, že toto obvinenie vyplývalo čisto z toho dôvodu, že Mojto bol starostom a stúpencom HSLS, avšak konkrétne dôkazy k tomu nezistila.

¹⁸ Starosta okrem toho negoval zámer mestskej rady, aby organizátorom prvomájových osláv bolo mesto a jediným slávnostným rečníkom na podujatí mal byť starosta, pričom sa malo prečítať aj vládne vyhlásenie k oslavám, akcentujúce česko-slovenskú jednotu, ktorú HSLS neuznávala. Tento jeho postup vyvolal nespokojnosť viacerých členov zastupiteľstva, dokonca sa objavil návrh na vyslovenie nedôvery, o ktorom však odmietol dať hlasovať. Bližšie pozri PALÁRIK – MIKULÁŠOVÁ, Vyhlásenie autonómie, s. 125 – 140.

¹⁹ Čiastkové výsledky výskumu biografie Františka Mojta boli zverejnené v štúdiu HETÉNYI, Martin. Mestská politická elita v Nitre v 30. a 40. rokoch 20. storočia. K otázke personálnych zmien s dôrazom na postavenie starostu Františka Mojta. In Acta Historica Neosoliensia, 2021, roč. 23, č. 1, s. 1 – 22.

²⁰ František Mojto sa narodil 10. októbra 1885 v Pruskom, dedinke pri Ilave. Po ľudovej škole, ktorú navštevoval v rodisku, študoval najprv na gymnáziu v Trenčíne a potom vyššie ročníky

nici nad Váhom a súbežne si dopĺňal vzdelanie na Učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule, kde absolvoval aj skúšku z hudobnej teórie a hry na organe.²¹ Do Nitry sa Mojto natrvalo nastahoval v roku 1922, teda v dobe dotvárania nových politických a spoločenských procesov. Nitra vstupovala do novej éry ako okresné mesto s približne 20 tisíc obyvateľmi a aj za prvej republiky si uchovávala agrárny charakter. Väčšina jej osadenstva sa živila prácou v poľnohospodárstve, s prevládajúcim zameraním na poľnohospodárske podniky, remeslá a obchod. Úsilie mladého pedagóga vo vyučovacom procese smerovalo k pozdvihovaniu vedomostnej úrovne slovenčiny, čomu zodpovedala aj jeho pozornosť venovaná tvorbe populárnych národne ladených učebníc.²² V roku 1935 sa Mojto stal riaditeľom ľudovej školy v nitrianskej štvrti Zobor, kde pôsobil až do núteného ukončenia pedagogickej činnosti v roku 1945. Podporoval spoluprácu so zväzom českých katolíckych učiteľov, pričom dvakrát prednášal na ich kurzoch – v Trenčíne v roku 1937 a v českých Domažliciach v roku 1938. Svoju vitalitu prejavil aj v rámci spolkovej činnosti – bol funkcionárom Krajinského učiteľského spolku, Zemského učiteľského spolku, predsedom hasičského spolku. Od roku 1920 bol hlavným editorom mesačníka *Slovenský učiteľ*, od septembra 1944 do februára 1945 zodpovedným redaktorom dvojmesačníka *Slovenský pedagóg*.²³

Politické exponovanie sa Mojto odštartoval v roku 1918 svojím vstupom do Slovenskej ľudovej strany, neskôr premenovanej na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSLŠ). Od roku 1923 bol členom nitrianskeho mestského zastupiteľstva.²⁴ Po Tukovej afére sa v roku 1929 stal poslancom najvyššieho zákonodarného zboru v republike.²⁵ Šlo o obdobie, v ktorom HSLŠ prežívala politickú krízu a v jej straníckych kruhoch bolo potrebné korigovať jej poškodené meno. Boli to tzv. aktivisti, ku ktorým sa hlásil svojim politickým založením aj Mojto, ktorí sa na to podujali. Ako schodná cesta sa k tomu núkala kooperácia so Šrámkovou

v Nitre, kde aj zmaturoval. Vzdelával sa na Teologickej fakulte v Budapešti, no štúdium ukončil v druhom ročníku. Ako človek vychovaný v silne náboženskom a pacifistickom ovzduší si vybudoval odmietavý vzťah k vojnám ani k ozbrojeným zločkom. Vzhľadom na svoje študijné záujmy ani nikdy na vojenčinu nenarukoval.

²¹ V rokoch 1906 až 1908 pôsobil vo Vysočanoch, obci ležiacej pri Bánovciach nad Bebravou, ďalšie dva roky v Kolačine pri Dubnici nad Váhom. Potom prežil takmer 11 rokov v Čadci, kde ako hudobník kreoval a viedol cirkevný spevokol, s ktorým účinkoval pri rôznych príležitostiach. Približne v roku 1920 prešiel na nové pôsobisko do Nových Sadov neďaleko Nitry. Aj tu dokázal svoju činorodosť založením spevokolu, s ktorým vystúpil aj 13. februára 1921 v programe známej slávnostnej vysviacky troch slovenských biskupov v Nitre. PAŽITNÝ, Anton. František Mojto. In *Významné osobnosti Nitry*. Nitra: Mesto Nitra, 1998, s. 101.

²² Ako prvé pripravil *Názornú čítanku* a učebnicu jazyka slovenského (1922), *Šlabikár* (1923) a *Návod k novému šlabikáru* (ako pomôcku pre učiteľov). Spracoval aj ďalšie metodické príručky pre pedagógov. Roku 1928 vyšiel jeho *Nový abecedár* a o dva roky neskôr v spoluautorstve s Jánom Detrichom zemepis pre šiesty ročník pod názvom *Vlasť a svet*. Roku 1932 v spoluautorstve s Jánom Schulzom publikoval učebnicu *Naša reč I. – VI.* Šlo zaiste o obľúbené učebnice, ktoré boli expedované aj na slovenské školy do Juhoslávie. V roku 1940 vydal *Hviezdičky – čítanku* pre prvý ročník ľudových škôl a metodickú príručku pre učiteľov *Základný výcvik v čítaní*. PAŽITNÝ, František Mojto, s. 101 – 102.

²³ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–7.

²⁴ Pamätná kniha mesta Nitry I., s. 118.

²⁵ HRUBOŇ, Anton. *Alexander Mach. Radikál z povolania*. Bratislava: Premedia, 2018, s. 77–90.

Československou stranou lidovou. Časť ľudákov si od toho sľubovala, že HSĽS by sa takýmto spôsobom mohla zapojiť do štátotvornej budovateľskej práce. Celá Mojtova publicistická a politická činnosť počas 6-ročného pôsobenia v najvyššom zákonodarnom zbore túto spoluprácu akcentovala. V parlamente vystupoval zväčša v otázkach vzťahujúcich sa k stavu školstva na Slovensku. V Národnom zhromaždení bol členom rozpočtového, sociálno-politického a kultúrneho výboru. Vo výboroch pracoval podľa neskorších svedeckých výpovedí konštruktívne, vecne a nekonfrontačne, čo si na ňom cenili viacerí parlamentní a vládni politici, medzi nimi i sociálnodemokratický minister školstva Ivan Dérer.²⁶

Dokumentácia z povojnového stíhania prezrádzala jeho postoj k prvej republike. Podľa neho mal mať k tvorcom prvej republiky Tomášovi G. Masarykovi i Edvardovi Benešovi kladný postoj, rovnako si vo svojich prejavoch ctí demokratický pluralitný systém medzivojnovkej republiky. V tlači sa sporadicky a kriticky dotkol aj bujnejšieho fašizmu. Nástup Hitlera k moci v roku 1933 Mojto glosoval slovami: „udalosti v Nemecku nech sú nám výstrahou! Či Hitlerovia nás majú nahnať (Čechov a Slovákov), aby sme spojili sily k obrane, keď už bude neskoro?“²⁷ V súdnom spise sa k jeho pôsobeniu v Národnom zhromaždení nachádzajú rôznorodé informácie, napríklad o kritike vládnych agrárnikov, o kritickom článku o nacistickom režime v Nemecku po nástupe Hitlera k moci či o uverejňovaní poslaneckých vystúpení v stranických novinách, čo nám však dáva len značne obmedzenú predstavu o jeho skutočnej parlamentnej praxi.²⁸ Mojto sa v polovici 30. rokov zúčastnil množstva československých či celoslovenských podujatí (účasť v československej delegácii k hrobu kráľa Alexandra v Juhoslávii v októbri 1935, v deputácii československých učiteľov u prezidenta Beneša, na unionistickom zjazde vo Velehrade v roku 1935 ai.). Po smrti Tomáša G. Masaryka viedol delegáciu Nitranov k jeho hrobu do Lán a podporoval výstavbu pamätníka významných československých štátnikov v Nitre.²⁹ Jeho aktivity neunikli pozornosti významného slovenského intelektuála a politika Karola A. Medveckého. Tento stúpenec českých lidovcov mu lichotil v súkromnom liste z 28. júla 1932: „Nemám Vás česť osobne poznať, ale po tom, čo o Vašej váženej osobnosti počúvam, považujem Vás za povolaneého chystať chodníčky, ako by sa tí, ktorým záujem katolicizmu, Slovenska a Republiky našej skutočne na srdci leží, na celoštátnom základe dorozumeli a jednota srdc sa pripravovala...“³⁰

Mojto stúpil po spoločenskom rebríčku aj v Nitre. Voľby do obecného zastupiteľstva v celom medzivojnovom období nasvedčovali, že Nitrania vo všeobecnosti inklinovali viac k socialistickým stranám, ktoré sľubovali odstránenie ťažkých povojnových problémov. Silné voličstvo mali aj politické strany maďarskej

²⁶ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45-7.

²⁷ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45-6. Na konci augusta 1938 na porade učiteľov v Nitre dokonca neváhal prirovnať Hitlera k soche babylonského panovníka Nabuchodonozora, ktorej sa musel na povel každý klaňať, ale ktorá stála na hlinených nohách a čoskoro sa zrútila – aj nacistickému režimu chýbal podľa Mojta mravný podklad, čím bol aj on rovnako odsúdený na zánik. Slovenský učiteľ, 1. 9. 1938, č. 1, s. 45.

²⁸ SNA, f. NS, šk. 3, TnLud 4/45-6 a 7.

²⁹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45-7.

³⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45-8.

menšiny, ktorú podporovali majetnejší obyvatelia a časť drobných živnostníkov a robotníkov maďarskej národnosti.³¹ Značnú podporu kresťansky orientovaného obyvateľstva³² mala aj HSLS, ktorá spájala riešenie hospodárskej otázky s riešením štátoprávneho postavenia Slovenska. Na politickej scéne medzivojnovnej Nitry zaujali relevantné pozície štyri politické subjekty, ktorých programy najviac odzrkadľovali sociálnu, náboženskú a národnostnú skladbu miestneho voličstva: Krajinská kresťansko-socialistická strana (najvýznamnejšia politická strana maďarskej menšiny), HSLS, Československá sociálnodemokratická strana a Komunistická strana Československa (KSČ).³³ Obecné voľby zo septembra 1931 neprinesli podstatnejšiu zmenu, HSLS skončila až na štvrtom mieste.³⁴ Mojta do starostovskej stoličky vyšvihlo úmrtie predchádzajúceho starostu Vojtecha Szilágyiho v apríli 1932. Vo voľbách bola rozhodujúca dohoda a podpora početnejších straníckych klubov, najmä sociálnych demokratov. HSLS dokázala v samosprávnych orgánoch získať absolútnu väčšinu združením s inými stranami.³⁵

Po ročnom pôsobení na čele Nitry čelil veľkej výzve – organizačne pripraviť celoštátne Pribinové oslavy. Konali sa v augustových dňoch roku 1933 a napriek úsiliu Mojta a väčšiny organizátorov o apolitický a náboženský priebeh napokon vyvolali politicko-stranícky škandál.³⁶ Mojto narušenie osláv odsúdil,³⁷ čoho dôsledkom bola strata dôvery Andreja Hlinku. Kvôli jeho prejavu na oslavách a článku uverejnenom v Slovenskom učiteľovi, v ktorých hovoril o „zdravých a triezvych kruhoch v strane“, mu stranícky šéf 17. augusta 1933 adresoval list s ostrým obsahom, v ktorom ho obvinil z porušenia straníckej disciplíny. Rovnako si Mojto vyslúžil kritiku aj za prijatie sokolskej delegácie z Čiech. Hlinkovi prekážali aj jeho intenzívne styky s ministrom Ivanom Dérerom.³⁸ Spor s vedením vlastnej strany vyvrcholil v roku 1935, keď sa pred parlamentnými voľbami predseda HSLS postavil proti nominácii Mojta na volebnú kandidátku.³⁹

³¹ Podľa sčítania ľudu z roku 1938 sa v Nitre prihlásilo 18 835 obyvateľov k slovenskej národnosti, 1235 českej, 776 maďarskej, 197 nemeckej, 24 ruskej, 21 poľskej, 98 židovskej, 19 cigánskej a 120 inej národnosti. Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 92.

³² Konfesionálne zloženie mesta pri sčítaní obyvateľstva v roku 1938: ku katolíckej konfesii sa prihlásilo 16 336 obyvateľov, k evanjelickej a.v. 451, k reformovanej 71, k československej a česko-bratskej 161, k židovskej viere 3976, k inému 169 a bez vyznania 151 obyvateľov. Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 92.

³³ Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA NR), f. Mestský úrad v Nitre, č. 21/1931, zápisnice zastupiteľstva. Dokazujú to napokon aj výsledky parlamentných volieb v medzivojnovnom období, v ktorých spomínané strany obsadzovali v Nitre najvyššie priečky. Bližšie pozri ZUBÁČKA, Ida. Nitra za prvej Československej republiky. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1997, s. 48–49.

³⁴ ŠA NR, f. Mestský úrad v Nitre, č. 21/1931, zápisnice zastupiteľstva.

³⁵ Post zástupcov starostu obsadila Československá sociálnodemokratická strana (Samuel Meitner) a Krajinská kresťansko-socialistická strana (Július Jedlička). Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 50.

³⁶ Bližšie pozri ARPÁŠ, Robert. Prvky cyrilo-metodskej tradície ako súčasť Pribinovho odkazu? (Oslavy 1100. výročia kresťanstva v Československu). In Konštantínove listy, 2017, roč. 10, č. 1, s. 233–240.

³⁷ Po skončení slávností už 18. augusta 1933 obecné zastupiteľstvo vyjadrilo nesúhlas s počínaním hlinkovcov a ospravedlnilo sa vláde. ŠA NR, f. Mestský úrad v Nitre, č. 24/1933, zápisnice zastupiteľstva.

³⁸ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

³⁹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6.

František Mojto sa po tomto incidente a nových skúsenostiach z vrcholovej politiky rozhodol venovať predovšetkým oblastiam súvisiacich s výkonom funkcie starostu, správou zoborskej školy, pedagogickou spisbou a redigovaním periodika Slovenský učiteľ, pričom sa už ale nemusel viazať prísnu disciplínou parlamentného klubu HSĽS.⁴⁰ Jednou z jeho priorít sa stala reorganizácia a modernizácia mesta.⁴¹ Napriek pozitívam pestré zloženie mestskej samosprávy viedlo neraz k názorovej konfrontácii a analýzy miestnej tlače z medzivojnového obdobia takisto dokumentuje nespokojnosť časti občanov s činnosťou nitrianskej samosprávy a obecného úradu.⁴²

Vecný postoj F. Mojta k pluralitnej demokracii a medzivojnovkej republike si bude vyžadovať ešte podrobnejší archívny výskum a detailnejšiu analýzu. Na druhej strane je potrebné konštatovať, že Mojto svoju tvár a skúsenosti poskytol vlastnej strane nielen v medzivojnovkej ére pluralitnej demokracie, ale aj v čase nedemokratického systému, a to až do jeho konca. Dokonca na jar 1938, t. j. ešte pred nástupom Ľudáckeho režimu odmietol dať v pozícii starostu hlasovať o návrhu na vyslovenie nedôvery voči svojej osobe po tom, čo odoprel prečítanie vládneho vyhlásenia o československej jednote počas prvomájových osláv 1938.⁴³ V Nitre sa v rámci prvej fázy procesu likvidácie volenej samosprávy ustanovil nový dočasný orgán, pôsobiaci od 10. októbra 1938 – miestny národný výbor. Šlo o alternatívne Ľudácke mocenské centrá, ktoré si v mnohých obciach uzurpovali kompetencie samosprávnych orgánov.⁴⁴ Do vedenia nitrianskeho výboru bol zvolený predseda okresnej organizácie HSĽS a kanonik Jozef Buday, ktorý v tom čase pôsobil ako podpredseda Senátu Národného zhromaždenia HSĽS. F. Mojto sa stal jedným z troch podpredsedov.⁴⁵ Výbor mal celkovo 25 členov a podieľal sa na organizovaní verejných manifestácií, ktoré neraz nadobúdali protičeský charakter.⁴⁶

Posledné demokratické voľby do obecných zastupiteľstiev v medzivojnovkej republike sa uskutočnili 22. mája 1938. Anšlus Rakúska sa preniesol do vnútropolitického napätia v Československu, sprevádzaného nátlakom HSĽS na dosiahnutie autonómie Slovenska a nemeckých a maďarských reprezentácií na územnú revíziu štátnych hraníc.⁴⁷ Konfrontačná predvolebná kampaň priniesla neštandardnú

⁴⁰ Predmetom jeho článkov boli zväčša historické udalosti, jazykovedné polemiky, školská problematika, kresťanská náuka a pod. Mesto z jeho iniciatívy bolo v tomto čase spoluorganizátorom historickej výstavy v Uhorskom Hradišti. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6.

⁴¹ Či už šlo o komunikácie či bývanie v duchu vtedajších moderných urbanistických predstáv.

⁴² ZUBÁČKA, Nitra, s. 35 a 46.

⁴³ ŠA NR, f. Mestský úrad v Nitre, č. 64, zápisnica zo zasadania mestskej rady 2. mája 1938.

⁴⁴ PODOLEC, Postavenie obecnej samosprávy, s. 647–668. Jedným z mála návrhov výboru bolo premenovanie niektorých ulíc. Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 90.

⁴⁵ Nitriansky výbor sa i z tohto dôvodu nestal zásadnou mocenskou alternatívou k zvolenému vedeniu mesta.

⁴⁶ Národný výbor v Nitre. In *Svornosť*, 1938, roč. 2, č. 42, s. 4. Výbory boli rozpustené 19. decembra 1938. Bližšie pozri FIAMOVÁ, Martina. Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939). Bratislava: Veda, 2020, 264 s.

⁴⁷ Bližšie pozri napríklad ARPÁŠ, Róbert. Autonómia: víťazstvo alebo prehra?: Vyvrcholenie politického zápasu HSĽS o autonómiu Slovenska. Bratislava: Veda, 2011, 200 s. LETZ, Róbert. Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945. Martin: Matica slovenská, 2006, 720 s.

polarizáciu verejnosti s vysokou volebnou účasťou aj v Nitre. Z 11 592 oprávnených voličov v Nitre odovzdalo najviac hlasov Zjednotenej krajinskej kresťansko-socialistickej a maďarskej národnej strane, ďalej HSLS a sociálnom demokratom.⁴⁸

Krízy a zmeny politicko-ekonomických systémov prinášajú aj výmenu mocenských politických elít. V prvej polovici 20. storočia sa tak na Slovensku udialo niekoľkokrát. Z centrálnej úrovne politiky sa zmeny v ďalších fázach dotkli jej nižších stupňov – regiónov, miest a obcí. Proces úplného uchopenia moci ľudákmi po roku 1938 bol inšpirovaný obdobnými procesmi v Tretej ríši a fašistickom Taliansku.⁴⁹ Búrliivy rok vrcholil mníchovskou krízou a Viedenskou arbitrážou. Výkonný výbor HSLS v Žiline s reprezentantmi ďalších slovenských strán prijal dňa 6. októbra 1938 Žilinskú dohodu o autonómii Slovenska. Procesy smerujúce k totalite sa vo verejnom živote začali prejavovať v rôznych formách viac-menej okamžite. Už prvé kroky autonómnej vlády bezprostredne po 6. októbri 1938 demonštrovali snahu urýchlene zveriť moc do rúk lojálnych členov alebo sympatizantov HSLS aj na úrovni samosprávy.⁵⁰ Zmeny na vnútro politickej scéne, ktoré v októbri 1938 vyústili do zákazu ľavicových politických strán, resp. zlúčenia ostatných predmníchovských strán s HSLS, sa rýchlo odrazili aj na regionálnej a lokálnej úrovni. Prijaté opatrenia viedli k odstráneniu predstaviteľov politickej opozície zo samospráv, prípadne k likvidácii demokraticky volenej samosprávy a do čela obcí boli menovaní lojálni vládni komisári. Prestíž Nitry sa zvýšila po odstúpení iného symbolického miesta – Devína v prospech Tretej ríše z jesene 1938, čo sa prirodzene odzrkadlilo vo zvýšenej miere záujmu zo strany ľudáckej politickej garnitúry. Snaha o získanie kontroly nad vedením mesta bola očividná v pronacistických kruhoch HSLS a Hlinkovej gardy. Okresný úrad v Nitre 23. januára 1939 rozhodol o pozbavení 14 členov zaniknutých politických strán (Československá sociálnodemokratická strana, KSČ, židovské strany) členstva v nitrianskom mestskom zastupiteľstve, do ktorého kooptoval nových členov podľa návrhu HSLS.⁵¹ Vďaka postaveniu Mojta ako určitej predĺženej ruky konzervatívneho krídla HSLS však nitrianske obecné zastupiteľstvo nadsluhovalo ešte približne dva roky.⁵² V zastupiteľstve zostali tiež členovia Zjednotenej ma-

⁴⁸ Výsledky priniesli po rozložení politických síl výnimočnú patovú situáciu. Po niekoľkých opakovaných voľbách mestského zastupiteľstva muselo rozhodnúť žrebovanie. Žreb napokon prial Františkovi Mojtovi a jeho obecnej koalícii HSLS a ZMS, ku ktorej sa pridali aj ľudovci. ŠA NR, f. Mestský úrad v Nitre, č. 34/1933, zápisnice zastupiteľstva. Bližšie pozri PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Prelomový rok 1938. In PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin. Nitra v rokoch 1939 – 1945 (Dejiny Nitry v školskej praxi). Doplnkový učebný text pre základné a stredné školy. Nitra: UKF v Nitre, 2020, s. 7 – 8.

⁴⁹ Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard. Zmocnenie sa vlády HSLS v roku 1938/39 na Slovensku a „Machtergreifung“ 1933/34 v Nemecku. In NIŽŇANSKÝ, Eduard. Nacizmus, holokaust, slovenský štát. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 14 – 44.

⁵⁰ K charakteristike vývojových fáz likvidácie obecnej samosprávy bližšie pozri PODOLEC, Postavenie obecnej samosprávy, s. 647 – 668.

⁵¹ Pamätná kniha mesta Nitry II, s. 91.

⁵² Z celoštátneho hľadiska šlo o výnimočnú pozíciu Nitry, napríklad v susednom regionálnom centre v Zlatých Moravciach, kde HSLS získala v posledných obecných voľbách z 20 poslancových miest len šesť mandátov, rozpustil Krajinský úrad miestne zastupiteľstvo už 17. novembra 1938. ŠA NR, f. (ďalej OÚ) Zlaté Moravce, k. 1, zápisnica z Ústrednej volebnej komisie.

d'arskej strany, ktorých predstaviteľ Bernard Rolfesz bol aj zástupcom starostu.⁵³ Za Mojtom, na výmene ktorého mali záujem aj najvyšší predstavitelia Ľudáckych radikálov Vojtech Tuka s Alexandrom Machom, stáli okrem Jozefa Tisa, bývalého spolužiaka z čias štúdia teológie⁵⁴, tiež vysokí cirkevní hodnostári, takže na jeho odvolanie či totálne odstavenie nikdy rad neprišiel, a to ani v neskoršej fáze Ľudáckeho politického režimu. Dôvody continuity na čele mesta mohli byť prozaické a sú naznačené v komparácii Martina Pekára s mestom Prešov. HSLS tu nemala pred prvou fázou likvidovania obecnej samosprávy, t.j. pred jeseňou 1938 zastúpenie vo vedení, okrem toho miestna organizácia HSLS v Prešove bola vnútorne heterogénna a v mnohých politických krokoch nedôsledná. V Nitre s lojálnym vedením šlo o postupné kroky odstraňovania opozície. Členovia HSLS v Nitre nečelili ani vážnym vnútorným konfliktom. Zlomok poslancov iných politických strán zvolených v nitrianskych komunálnych voľbách v máji roku 1938 s HSLS spolupracoval.⁵⁵ V osobe Mojta sa kombinoval akcent na stranícku príslušnosť s jeho pozíciou uznávanej osobnosti činnej v regionálnom školstve a verejnom živote mesta bezprostredne po svojom príchode do Nitry, čo posilňovalo jeho protežovanie v umiernenom krídle HSLS.

Príslušníci Hlinkovej gardy stáli za protižidovskými a protičeskými nápismi, ktoré sa objavili na viacerých budovách v Nitre v novembri 1938. Mojto takéto prejavy odsúdil na zasadnutí miestneho výboru HSLS.⁵⁶ Svedkovia neskôr potvrdili, že bol známy negatívnym postojom k Ľudáckym radikálom a nesúhlasil ani so založením Hlinkovej gardy. Jeho neskrývaná kritika stála neskôr za tým, že po vypuknutí Slovenského národného povstania gardisti udali Františka Mojta Gestapu, čím sa snažili dosiahnuť jeho väzobné zaistenie.⁵⁷ Mojta rozrušili aj verejné vyjadrenia vtedajšieho šéfa Úradu propagandy Alexandra Macha na manifestácii v Rišňovciach z 12. februára 1939, ktorý tu pamätným výrokom zhrnul politický program časti HSLS: „... Mať svoj štát znamená život, nemať svoj štát znamená smrť slovenského národa...“⁵⁸ Ani vznik samostatného štátu 14. marca 1939 ho k nadšeniu neprivedol. V marcových dňoch sa mu zhodou okolností v Prahe vydávala dcéra Gabriela za Čecha Bohumila Plachetku.⁵⁹ Neskôr sa Gabriela aktívne zapojila do ilegálneho hnutia, pomáhala odbojárom v emigrácii do Poľska, okrem iného pomohla synovi Ivana Dérera s vybavením vízových

⁵³ NAGY – SLNEKOVÁ, Nitra v období totality, s. 327.

⁵⁴ Okrem toho sa osobné väzby medzi nimi upevnili na začiatku 20. rokov, keď Tiso pôsobil v Nitre ako profesor seminára.

⁵⁵ PEKÁR, Replacement of Municipal Political Elite, s. 105.

⁵⁶ Dosvedčili to neskôr viacerí svedkovia, medzi nimi i Vojtech Višňovský, obvodný tajomník HSLS. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 52. Protižidovské heslá sa objavili napríklad v noci z 25. na 26. novembra 1938 na židovských obchodoch. Mestská polícia vyšetrila, že ich autormi boli členovia Hlinkovej gardy, ale nemohla proti nim zasiahnuť. ŠA NR, f. Okresný úrad v Nitre (ďalej OÚ NR), č. 2661/1938 prez.

⁵⁷ Podľa jeho vyjadrení mu predkázala skutočnosť, že okrem regulárnej armády pôsobil v štáte aj iný ozbrojený zbor, ktorý mal podiel na štátnej moci. Nesúhlasil ani s metódami práce gardistov. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 6.

⁵⁸ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 6. HRUBOŇ, Alexander Mach, s. 179.

⁵⁹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 6.

dokladov k prechodu cez poľské hranice do Veľkej Británie.⁶⁰ Mojto sa neskôr obhajoval, že ho nemožno považovať ani za germanofila.⁶¹

Po nariadení vlády z 18. marca 1939 museli byť zo štátnej služby prepustení zamestnanci českej národnosti. Mojto, známy dobrý kontaktmi s Čechmi, za viacerých z nich intervenoval na vyšších miestach a vymohol aspoň výnimky pre nenahraditeľných špecialistov.⁶² V neutešenom postavení sa ocitli tiež nitrianski Židia, ktorých prenasledovanie kopírovalo všeobecnú protižidovskú legislatívu Ľudáckeho režimu.⁶³ Rozsiahlymi kompetenciami s praktickým vplyvom pri implementovaní protižidovskej legislatívy a pri realizácii arizačného procesu v mestách disponovali najmä župné a okresné úrady a bezpečnostné orgány.⁶⁴ Mojto viackrát intervenoval za pokrstených Židov na nitrianskom okresnom aj policajnom úrade i na ústredí v Bratislave. Napriek zákazu prijal do Ľudovej školy na Zobore deti židovského pôvodu⁶⁵, intervenoval aj na ministerstve školstva a národnej osvety, aby mohli židovské deti študovať na iných nitrianskych školách.⁶⁶ Zásluhou Mojta, ktorý podpísal prehlásenie s odporúčaním verejným úradom, mohol v priestoroch radnice mesta naďalej prevádzkovať pohostinstvo Žid Vojtech Guttmann, a to až do 14. augusta 1940, keď mu koncesiu odňal župný úrad. Na mestskom úrade zamestnával Ing. Ferdinanda Felsenburga, prednostu stavebno-technického oddelenia mestského úradu až do 27. augusta 1940, keď ho župný úrad nariadil vymeniť za „Slováka, katolíka a autonomistu“ Štefana Tučného. Ako predseda správnej rady Nitrianskych mlynov pomáhal zamestnancom židovského pôvodu, ktorých mali prepustiť zo zamestnania 1. júla 1940, oddialiť ich výpovede. Počas roku 1942, keď boli vyvezené tri štvrtiny nitrianskej židovskej populácie do koncentračných táborov v Poľsku, vybavoval rôzne osobitné pracovné povolenia a výnimky u prezidenta Jozefa Tisa pre viaceré židovské rodiny.⁶⁷ Po nemeckej okupácii koncom roka 1944 vymáhal u Gestapa prepustenie

⁶⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45–52. Ivan Dérer sa k tomuto obdobiu vrátil vo svojich povojnových memoároch. DÉRER, Ivan. Slovenský vývoj a Ľudácka zrada. Fakta, vzpomínky a úvahy. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946, 367 s.

⁶¹ Po vyhlásení slovenského štátu odmietol aj žiadosť vedúceho nemeckej národnej skupiny v Nitre Waltera Kussa, aby dal počas slávnosti Nemcov vyvesiť na Mestský dom nemeckú zástavu. Nemeckým vojakom po začiatku okupácie roku 1944 tiež odoprel zriadenie nevestinca. SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45–6.

⁶² SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45–7.

⁶³ K realizácii protižidovskej politiky v Nitre bližšie pozri KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Deportácie Židov z Nitry za autonómie Slovenska 4. - 5. 11. 1938 v dokumentoch. In *Studia Historica Nitriensia* VIII., Nitra: UKF, 2000, s. 241–297. KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Príprava na arizačný proces vo forme nariadení o vládnych dôverníkoch v podnikoch ako prejav hospodárskeho antisemitizmu. Židovská komunita v Nitre. In *Studia Historica Nitriensia* 11. Nitra: UKF, 2003, s. 165–182. KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Židovská komunita v Nitre v období autonómie Slovenska. In *Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku*. Bratislava: ZING PRINT, 2000, s. 49–82.

⁶⁴ PODOLEC, Ondrej. Medzi kontinuitou a diskontinuitou. Politický systém Slovenskej republiky 1939–1945. Bratislava: Atticum, 2014, s. 153–154.

⁶⁵ Deti Plessovcov, Ulrichovcov a i.

⁶⁶ Šlo o deti dr. Grála z Nitry, Greguša z Meraníc a o Editu a Lýdiu Kramerové z Nitry.

⁶⁷ V rámci deportácií intervenoval za rodiny Schwitzerovcov, Resslerovcov, Kramerovcov, ďalej šlo o Dínara, Donátha, M.M. Fischera, riaditeľa židovskej školy v Spišskej Novej Vsi Davida Körösa, nitrianskeho lekára dr. Ernesta Pressera. SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45–52.

viacerých internovaných židovských obyvateľov (dr. Huga Vásárhelyiho, z koncentračného tábora v Seredi rodinu Starkovcov).⁶⁸ Zdokumentované boli i iné prípady jeho konkrétnej pomoci.⁶⁹ Bol aj krstným otcom v židovských rodinách Emanuela Resslerera, Emila Kramera, dr. Huga Vásárhelyiho, rovnako aj jeho syn. Vyslúžili si za to karikovanie v ľudáckej tlači (Kocúr a Gardista) a táto skutočnosť neostala bez patričnej pozornosti miestnych gardistov.⁷⁰ Mojto sa dokonca nevyhol udaniu na najvyššie politické miesta, keď bola ministrovi Machovi zaslaná podrobná správa osobného tajomníka župana a miestneho veliteľa Hlinkovej mládeže Jozefa Pillaya z 5. septembra 1940 s hodnotením konkrétnych krokov Mojta, ktorými pomáhal a chránil židovských obyvateľov.⁷¹ Viacstranový udavačský záznam bol spísaný zrejme na základe podnetu vtedajšieho nitrianskeho župana Andreja Dudáša.⁷² V novembri 1941 sa Mojto vo funkcii vládneho komisára zúčastnil na poradách u ministra vnútra Macha, na ktorých sa riešila židovská otázka. Na poradu dostal spolu s ostatnými miestnymi funkcionármi pozvanie, keďže sa rokovalo o presune Židov z Bratislavy okrem iných miest aj do Nitry. Jeho námietky, ktoré tu predniesol, súviseli s nedostatočnými ubytovacími kapacitami.⁷³ Úrady do Nitry napokon na jeseň 1941 pred plánovanými deportáciami sústredili stovky Židov z iných častí Slovenska, keďže zámerom tvorcov antisemitskej politiky bolo vybudovanie väčšieho geta na nitrianskych Párovciach.⁷⁴

Deportácie židovského obyvateľstva, ktoré sa začali v marci 1942, patria k najtragickejším etapám slovenských dejín. Nateraz známe informácie o pomoci F. Mojta židovským i českým obyvateľom vychádzajú zo súdnych svedectiev, ktoré sa do veľkej miery opierajú o dokumenty niektorých orgánov ľudáckeho režimu (najmä HG), ktoré ho z tejto pomoci v danej dobe vinili. Tieto poznatky však bude nutné verifikovať podrobnejším výskumom archívneho materiálu. Historička Lucia Könözyová, ktorá sa venovala výskumu protižidovskej politiky v Nitre, sa domnieva, že do záchrany Židov boli zainteresované aj miestne správne orgány. Zároveň predpokladá existenciu skupiny, ktorá mohla udržiavať kontakty s okresným náčelníkom, ktorý mal v kolobehu udeľovania výnimiek svoju „skrytú úlohu“.⁷⁵ Napokon je potvrdeným faktom, že v prospech učiteľov židovskej ľudovej školy v Nitre intervenoval intenzívne tiež školodozorný úrad, ku ktorému mal Mojto vzhľadom na profesiu riaditeľa školy blízko.⁷⁶

Verejné prejavy Mojta ako pevnej súčasťi novej moci a čelného zástupcu mesta boli po roku 1938 poznačené logickým akceptovaním zmenenej situácie. Stalo sa

⁶⁸ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

⁶⁹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–26.

⁷⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6, TnLud 4/45–7. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

⁷¹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–11. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–26.

⁷² SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–26.

⁷³ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–39. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

⁷⁴ ŠA NR, f. Nitrianska župa III., č. 57/1941 prez. K jeho dobudovaniu nikdy neprišlo, keďže na rad prišla realizácia deportovania väčšiny židovskej komunity do koncentračných táborov počas roku 1942.

⁷⁵ KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Možnosti záchrany Židov začiatkom deportácií v roku 1942 – modelové mesto Nitra. In *Studia Historica Nitriensia IX*. Nitra: UKF, 2001, s. 107–108.

⁷⁶ ŠA NR, f. Okresný úrad v Nitre, k. 466, č. 1266/42 prez.

tak napríklad pri iniciatíve zmeniť názvy ulíc a verejných priestranstiev, ktoré nevyhovovali novým ideologickým pomerom. Ako vládny komisár mesta rozhodnutím z 2. mája 1941 zmenil ich názvy opierajúc sa o zoznam Matice slovenskej a osobné návrhy župana, pričom preferované boli označenia odkazujúce na veľkomoravskú tradíciu a na osobnosti spojené s HSLS.⁷⁷ Hlavné námestia a ulice obsadzovali a kontrolovali rôzni politickí aktéri nielen prostredníctvom symbolov, ale aj organizovaním rôznych manifestácií. Intervencie do sociálnej oblasti smerovali predovšetkým do umocňovania pocitu spolupatričnosti majority, t. j. kolektívnej národnej a politickej identity. Keď sa 26. októbra 1939 v Bratislave konala voľba prezidenta Slovenskej republiky, ani Nitra sa nevyhla slávnostným podujatiam a zhromaždených gardistov pred Mestským domom pozdravil slávnostným príhovorom z balkóna starosta.⁷⁸ Keďže Mojto nebol ani poslancom slovenského snemu a aj jeho politické angažovanie sa sústredilo predovšetkým na lokálnu politiku, jeho prejavy boli v tejto fáze v tlači publikované len výnimočne. Publikoval predovšetkým v Slovenskom učiteľovi, no napäté vzťahy s gardistami mu nebránili publikovať aj články v regionálnom gardistickom týždenníku Nitrianska stráž, v ktorých sa nevyhol pochvalným slovám na adresu niektorých ľudáckych činiteľov či sviatkov.⁷⁹ Ako hlava mesta zvykol vítať rôzne delegácie, ktoré sem zavítali na viaceré nadregionálne podujatia. Šlo napríklad o Dni mládeže v máji 1940 s účasťou viac ako 20 tisíc mládežníkov, župný zjazd HSLS, dožinkové slávnosti v auguste 1940, desiate výročie pamätných Pribinových osláv a pod. Jeho povinnosťou bolo privítať vládnych činiteľov po ich príchode do Nitry.⁸⁰ 7. mája 1939 počas slávnostného odhalenia sochy M. R. Štefánika, ktorú do Nitry previezli z obsadených Levíc, Mojto pri slávoobrane privítal predsedu slovenskej vlády prirovnaním k nástupcovi Pribinu, ktorý obnovil po 1100 rokoch slovenskú štátnosť.⁸¹ Hoci nepatril k zástancom radikálneho krídla HSLS⁸²,

⁷⁷ Je paradoxné, že bola v tomto období premenovaná aj ulica, ktorá niesla meno Mojtovhov predchodcu z čias ČSR Karola Coboriho. ŠA NR, f. Mestský úrad v Nitre, k. 116, č. 231. Bližšie pozri PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Názvy ulíc a námestí v zajatí politiky: zoznam slovenských dejateľov schválených na pomenovanie verejných priestranstiev v rokoch 1939–1945. In *Studia Historica Nitriensia*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 178–211. PALÁRIK, Miroslav – Alena MIKULÁŠOVÁ, Alena. Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky 1938–1945: Príklad mesta Nitra. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 523–546.

⁷⁸ Pamätná kniha mesta Nitry II, s. 95. NAGY – SLNEKOVÁ, Nitra v období totality, s. 327.

⁷⁹ V Slovenskom učiteľovi vydal napríklad články s názvami: „Vernosť vodcovi Dr. Tisovi na život a na smrť“, „Slovenský marec – hodnotenie jednoročnej budovateľskej práce v Slovenskom štáte“, „Jubileum sociálnej encykliky“, ktorú porovnával s národným socializmom, „Do štvrtého roku národa na roli dedičnej“ či „Horlivosť v kritike učebníc“. Nitrianska stráž uverejnila napríklad jeho príspevok z 10. septembra 1939 „Brány škôl sa otvorili“, v ktorom vítal 6. október a odsudzoval ČSR. 29. decembra 1940 Mojto chválil Tisa v článku „Radujme sa a veselme sa“. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–38.

⁸⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6.

⁸¹ „Z Nitry vybudujeme nedobytnú baštu slovenskej slobody.“ In *Slovák*, 9. 5. 1939, roč. 21, č. 107, s. 1. Bližšie pozri FOGELOVÁ – PEKÁR, *Disciplinované mesto*, s. 51.

⁸² Dokazovali to nielen príslušníci NB či žalobca, ktorí pri súdnom vyšetrovaní tvrdili, že Mojto nebol zástancom Tukovej a Machovej línie, ale aj viaceré konflikty s príslušníkmi Hlinkovej gardy či radikálmi (napríklad so svojim neskorším zástupcom V. Hrevsíkom).

pri návšteve predsedu vlády Vojtecha Tuku a ministra vnútra Alexandra Macha počas dožinkových slávností v Nitre v lete 1940 sa vyjadril: „... Po Nitre sa hovorí mnohokrát, že je Pribinova, Svätoplukova, ba aj Tisova a teraz by sme mohli už povedať, keď je medzi nami p. predseda vlády dr. Tuka a minister Mach, že je aj Tukova a Machova...“⁸³ Sympatie premiéra mu to však príliš neprinieslo a koncom roka 1940 ho Tuka ako čerstvo vymenovaného vládneho komisára, ktorý čakal na stretnutie na Úrade vlády, odmietol prijať.⁸⁴ V septembri 1941 vítal tiež ríšskeho ministra vnútra Wilhelma Fricka počas jeho cesty po Slovensku.⁸⁵ Priebeh nitrianskych festivít potvrdzoval skutočnosť, že miestni činitelia mali pri ich organizácii skôr sekundárnu úlohu.⁸⁶

Verejná aktivita Mojta po roku 1938 nenaznačovala prejavy opozičných postojov, tie zostávali len v rovine individuálnych vyjadrení prezentovaných často len v súkromí. Naopak, vidno v nej zrejmu kooperáciu s aktuálnou líniou.⁸⁷ Zmenám v správe sa napokon nevyhla ani Nitra. Došlo k nim po salzburských rokovaniach z júla 1940, po ktorých prišlo k posilneniu pronacistickej frakcie HSLS vo vláde, keď sa obdobné „nedostatky“ systéme prestali tolerovať. Dňa 14. novembra 1940 bola zo zákona rozpustená nitrianska mestská samospráva a rozpustené mestské zastupiteľstvo a mestskú radu nahradil vládny komisár s poradným zborom.⁸⁸ Za vládneho komisára Haššík vymenoval dovtedajšieho starostu Františka Mojta. Do poradného zboru boli na návrh miestnej organizácie HSLS vybraní nacionálne orientovaní katolíci. V riadení mesta sa Mojto aj naďalej snažil o to, aby jeho poradný zbor zasadal pravidelne každý týždeň, rovnako ako predtým mestská rada.⁸⁹

Slovenský štát po prekonaní počiatočnej krízy zaznamenával vďaka dlhodobu neudržateľnej vojnovnej konjunktúre a na úkor vybraných skupín obyvateľov hospodársky rast, čo sa prejavilo tiež na ekonomike mesta. V roku 1940 už Nitra neevidovala žiadnu nezamestnanosť, hoci sa tak dialo aj v dôsledku núteného

⁸³ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–33.

⁸⁴ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–26.

⁸⁵ SNA, f. NS, k. 3, OnLud 7/45–11.

⁸⁶ FOGELOVÁ – PEKÁR, *Disciplinované mesto*, s. 43.

⁸⁷ Z odpovedá to interpretácii Ivana Kamenca o „deravej totalite“, v ktorej je každý určitým spôsobom zviazaný niekomu inému a pod. K účelovej alebo vynútenej spolupráci s existujúcim politickým systémom vedú často uvedomelé pozitívne postoje k štátu a režimu, ale aj prirodzené snahy hľadať a nachádzať sociálne istoty (neraz aj na úkor spoluobčanov) a preexponované pocity obáv a strachu. Tieto otázky nie sú v komplexnej podobe zatiaľ podložené serióznym výskumom, uskutočňujú sa však sondážne výskumné analýzy, ktoré sa dotýkajú často ambivalentného a meniaceho sa vzťahu obyvateľov k fenoménu slovenskej štátnosti, no azda ešte viac ku každodennej praxi existujúceho „deravého“ režimu, resp. k jeho jednotlivým centrálnym alebo regionálnym či bezprostredným miestnym reprezentantom. KAMENEC, Ivan. *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, s. 44.

⁸⁸ Rozpustenie sa udialo rozhodnutím nového župana Štefana Haššíka, ktorý sa od svojho príchodu na nitriansky župný úrad 13. októbra 1940 opakovane sťažoval na pomery v správe mesta. ŠA NR, f. OÚ NR, k. 49, č. 217/1941 prez. ŠA NR, f. OÚ NR, k. 362, č. 3326/1939 prez. ŠA NR, f. OÚ NR, k. 396, č. 20002/1940 adm. ŠA NR, f. Okresné četnícke veliteľstvo NR, k. 3, č. 122/1941 prez.

⁸⁹ Pamätná kniha mesta Nitry II, s. 97. In *Nitrianska stráž*, 1941, roč. 21, č. 11, 21. 3. 1941, s. 1.

arizovania židovských podnikov, zaujatia pracovných miest po odsune Čechov do Protektorátu či po nasadení pracovných síl zo slovenského štátu v Nemeckej ríši. Dobré hospodárske výsledky sa pretavili aj do výsledkov v sociálnej oblasti.⁹⁰ Od roku 1938 bol Mojto nominovaný do viacerých hospodárskych podnikov. Bol menovaný za vládneho komisára v nitrianskych mlynoch, za člena a neskôr predsedu nitrianskej sladovne a člena správnej rady Považskej továrne na tuky v Novom Meste nad Váhom. Bol tiež členom dozorného výboru nitrianskeho cukrovaru. Vzhľadom na skutočnosť, že od roku 1939 bol predsedom družstevnej octárne⁹¹, bol zvolený za predsedu Zväzu slovenských octární v Bratislave.⁹² Mojtove angažovanie sa pomáhalo udržiavať aj jeho majetkové pomery.⁹³

Personálne prelínanie stranického aparátu s postami vo verejnej a štátnej správe bolo badateľné aj v nitrianskom regióne. Mojto zastával po reorganizácii strany od roku 1943 funkciu predsedu miestnej organizácie HSĽS na Zobore. Ako straník však nebol veľmi aktívny, čo dokazuje aj skutočnosť, že ani raz nezvolal členskú schôdzu. Jeho osobná prestíž sa zvýšila po tom, čo bol 24. augusta 1943 na návrh prezidenta menovaný do Štátnej rady, ktorej členom bol do svojho zrieknutia sa 1. februára 1945. Tento štátny orgán v danom čase okrem politického súdництва mal len obmedzené kompetencie⁹⁴ a zasadol len dvakrát – 16. októbra a 22. novembra 1944. Na zasadnutiach rada zbavila poslaneckého mandátu Ferdinanda Čatloša a Imricha Zaťka, zároveň zamietla návrh na zbavenie poslaneckého mandátu Jánoša Esterházyho.⁹⁵ Predsedníctvo v miestnej organizácii HSĽS aj členstvo v Štátnej rade predstavovali čestné funkcie bez nároku na honorár.

V roku 1944 prišlo k ďalšej fáze zlikvidovania obecnej samosprávy.⁹⁶ Voľby obecných a mestských výborov sa uskutočnili po prijatí zákona č. 171/1943 Sl. z. Namiesto vládnych komisárov a poradných zborov nastúpili mešťanostovia, resp. starostovia s obecnými výbormi. Členov výboru a starostov menoval v pomere

⁹⁰ Objem nielen štátnych či súkromných, ale aj mestských investícií mal až do roku 1943 vzostupnú tendenciu. Horšie to už bolo s nedostatkom tovaru dennej spotreby. NAGY – SLNEKOVÁ, Nitra v období totality, s. 328 – 329.

⁹¹ Bývalá octáreň vo vlastníctve židovskej rodiny Kramerovcov.

⁹² SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45 – 1.

⁹³ Členstvom v správnych radách si v roku 1940 prilepšil o 28 570 korún. Vo funkcii mešťanostu zarobil ročne približne 12 tisíc korún, pričom k tomuto platu prináležalo ešte 9 tisíc korún na reprezentačné účely. Značnú časť predstavoval príjem za učiteľské povolanie (ročne asi 45 až 50 tisíc korún), redigovanie odborného časopisu Slovenský učiteľ mu vynášal mesačný honorár vo výške 500 korún. Jeho celkové príjmy činili okolo 110 tisíc korún ročne. SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45 – 6.

⁹⁴ Šlo o ústredný orgán, ktorý sa skladal zo zástupcov HSĽS, menšinových strán, štátnej správy, územnej samosprávy a záujmových organizácií. Hoci boli formálne právomoci Štátnej rady pomerne silné, v skutočnosti mnoho z nich nenadobudlo význam. Mala sa vyjadrovať k výkonu súdnej právomoci nad prezidentom a ministrami, zostavovaním kandidátok pre voľbu do snemu, k niektorým politickým, hospodárskym a kultúrnym otázkam a rozhodovať o strate mandátu. V roku 1943 bola reorganizovaná tak, že jej počet klesol na 12, pričom 10 menoval prezident, zostávajúce dve miesta nominovali predseda vlády a snemu. Súčasne sa zmenšili i jej kompetencie. Bližšie pozri KAMENEC, Ivan. Štátna rada v politickom systéme slovenského štátu. In Historický časopis, 1996, roč. 44, č. 2, s. 221 – 242.

⁹⁵ SNA, f. NS, k. 3, TnĽud 4/45 – 6.

⁹⁶ ŠA NR, f. OÚ NR, k. 531, 7/470/44 adm.

určenom zákonom okresný náčelník na návrh politických strán. Vo fáze úpadku režimu sa do čela mesta pokúsili infiltrovať aj radikáli a Hlinkova garda postavila do neštandardných volieb vlastného kandidáta Ferdinanda Bišču.⁹⁷ Mojto však zostal na čele mesta aj po týchto zmenách, keď bol zvolený a 27. apríla 1944 županom vymenovaný za nitrianskeho mešťanostu, no jeho zástupcom sa stal radikál Vincent Hrevsík.⁹⁸ Vplyv a výbojnosť radikálov v Nitre narastali. Na jeseň 1944 prišlo počas zasadnutia mestského výboru k iniciatíve, ktorá Františka Mojta zaskočila. Vnútoraná názorová polarizácia miestnej HSĽS vrcholila, keď Hrevsík inicioval odňatie čestného občianstva Nitry Edvardovi Benešovi. Mojto so zaradením bodu do programu nesúhlasil a nanúteného hlasovania sa napokon zdržal.⁹⁹ Hrevsíkovi v septembri 1944 úspešne prešiel aj návrh na udelenie čestného občianstva osobnému priateľovi Štefanovi Haššíkovi, v tom čase už ministromi národnej obrany, ktorý agilne viedol operácie Domobrany a pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy proti povstalcovi.¹⁰⁰ Mojtov odmeraný postoj k Haššíkovi zrejme nebol odrazom oportunistiky v čase obratu vývoja na frontoch, ale jeho konzistentné napätie pozorovať už od počiatkov ich spoločného pôsobenia v Nitre.

Relatívne pokojné obdobie sa mu vytrácalo s blížiacim sa koncom druhej svetovej vojny. Mojto odmietol z Nitry evakuovať nielen mestský úrad a zoborskú školu, ale aj svoju rodinu. Epilógom jeho verejnej činnosti sú viaceré jeho užitočné aktivity, ktoré potvrdzovali neskoršie výpovede svedkov súdneho konania. Pokúšal sa zabrániť opevňovaniu nitrianskeho hradu intervenciou u ministra Haššíka, prezidenta aj nemeckého generála Hermanna Höfleho, aby sa nestal objektom ostreľovania. Rovnako zabránil nemeckým vojakom použiť zoborský kostolík ako pozorovateľňu. U činiteľov Slovenského kríža sa snažil dosiahnuť, aby bola Nitra ako nemocničné mesto vyhlásená za otvorené mesto, čím by bola ochránená od vojenských operácií. Bol členom komisie, ktorá intenzívne podporovala žiadosti o oslobodenie spod opevňovacích prác.¹⁰¹ Pred Nemcami zachránil zariadenie nitrianskej plynárne a vodárne a zabezpečil pred nimi aj mestský inventár. V radikálnom slede akcií brachiálnych jednotiek namierených voči marginalizovanému obyvateľstvu, ktoré aj v rámci mesta Nitra boli mimoriadne razantné, u vládnych činiteľov¹⁰² a osobne aj na Gestape tiež intervenoval proti zaisťovaniu občanov. Rodinám odvečených účastníkov odboja Jána Sopóciho, Vojtecha Vlasáka a Jána Mrvu, ktorí boli dovtedy zamestnancami mesta, nechal vyplácať naďalej výplaty. V Mestskom dome boli s jeho vedomím a finančnou podporou počas nemeckej okupácie ukrytí prenasledovaní ôsmi Slováci. Domáhal

⁹⁷ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6.

⁹⁸ Kandidátky za HSĽS navrhovala okresná organizácia HSĽS, obdobne postupovali štruktúry menšinových strán. Následne prišlo k voľbám, pričom voliť mohli len členovia spomenutých strán. Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 117.

⁹⁹ SNA, f. NS, k. 3, OnLud 7/45–11.

¹⁰⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–38.

¹⁰¹ Bližšie pozri HALLON, Ľudovít. Nasadenie civilného obyvateľstva na opevňovacie práce 1944–1945. In HALLON, Ľudovít – MIČKO, Peter et al. Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942–1945. Bratislava: Veda, 2019, s. 365–396.

¹⁰² Počas zimy 1944/1945 verejne interpeloval Haššíka, aby sa postaral o to, aby boli nitrianski politickí väzni prepustení z Ilavy, Serede a z miestnej väznice Gestapa. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

sa aj ukončenia väzby viacerých účastníkov Slovenského národného povstania a vydával obecné svedectvá, aby sa mohli vrátiť po odvlečení z Nemecka.¹⁰³

Politická kariéra Františka Mojta sa definitívne uzavrela prechodom fonu 3. apríla 1945, keď vedenie mesta prevzal miestny národný výbor.¹⁰⁴ Ako už bolo uvedené, zanedlho ho čakali nepoznané skúsenosti s novou justíciou a s pobytom vo väzbe. Bezpečnostné orgány obnovenej ČSR sa snažili zaistiť všetkých predstaviteľov najvyšších orgánov slovenského štátu, vrátane Štátnej rady. Na ten moment postačoval už len samotný fakt členstva v orgáne, pričom právna klasifikácia ich činov sa väčšinou riešila až dodatočne formálnym podaním trestného oznámenia. Viacerí členovia Štátnej rady strávili vo väzbe takmer dva roky, pričom niektorých nakoniec zbavili obžaloby.¹⁰⁵

Rovnako ako v iných podobných prípadoch, i v Mojtovom prípade sa po prvotnom trestnom oznámení spustila štandardná procedúra ľudovej jurisdikcie. Verejnosť očakávala rýchle vysporiadanie sa s tými, ktorí počas režimu HSLS profitovali. Túžba po okamžitej odplate a vyrovnávaní si účtov rezonovala v spoločnosti najmä bezprostredne po skončení vojny, pričom s postupom času radikalizmus proti obvineným výrazne klesal.¹⁰⁶

Väzobné stíhanie sprevádzalo priebežné zhromažďovanie svedeckých výpovedí. Keďže fakt členstva v konkrétnych orgánoch sa prakticky nemusel dokazovať, vyšetrovanie spočívalo najmä v posudzovaní „vyviňovacích“ dôkazov, vedúcich k zmierneniu trestu.¹⁰⁷ Všetci svedkovia (až na niekoľkých činiteľov komunistckej strany) pri vypočúvaní zhodnotili dovtedajšie Mojtove aktivity viacmenej v pozitívnom duchu. Žalobca na základe výpovede svedkov a preskúmania dôkazov 23. augusta 1945 senátu oznámil, že Mojto sa podľa neho v ničom neprevinil zákonom a navrhol trestné stíhanie Mojta zastaviť. Súdny senát však jeho návrhu nevyhovelo, keďže podľa jeho mienky naďalej pretrvávali dôvody, pre ktoré bola väzba uvalená. Zrejme z dôvodu dôkaznej núdze súd nariadil doplnenie vyšetrovania o výpovede členov mestského zastupiteľstva a odbojárrov. No keďže po ich vypočutí žalobca zotrval pri svojom návrhu,¹⁰⁸ 19. septembra 1945 senát Národného súdu rozhodol o jeho vyšetrovaní na slobode, takže väzenie mohol opustiť o tri dni.¹⁰⁹ Návrat domov to však nebol príliš šťastný – v dôsledku prebiehajúceho trestného konania prišiel o akýkoľvek príjem, keďže

¹⁰³ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–6.

¹⁰⁴ Pamätná kniha mesta Nitry II., s. 130–131.

¹⁰⁵ PODOLEC, *Retribučné procesy*, s. 6.

¹⁰⁶ LŔNČÍKOVÁ, Michala. Reflexia holokaustu v povojnovom ľudovom súdnictve v okrese Banská Bystrica. In MIČEV, Stanislav – RISTVEYOVÁ, Katarína (ed.). *Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 185. Analogicky to platilo aj o prístupe justičných orgánov. KUKLÍK, Jan – KOZÁK, Jiří. Politická očista, trestněprávní a ekonomický postih nacistických zločinců a stoupenců nacizmu v Evropě po druhé světové válce: Srovnání právních postupů vybraných evropských států. In *Právněhistorické studie* 42, 2012, s. 169.

¹⁰⁷ PODOLEC, *Retribučné procesy*, s. 10.

¹⁰⁸ Opätovný návrh z 12. septembra 1945. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–14.

¹⁰⁹ Hlasovanie členov senátu dopadlo 5 ku 2 v prospech jeho prepustenia. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–16.

ho poverenictvo školstva a osvety svojim výnosom z 3. decembra 1945 suspendovalo z jeho učiteľského zamestnania.¹¹⁰

Po ďalšom doplnení vyšetrovania žalobca dňa 20. februára 1946 opätovne podal návrh na ukončenie trestného konania.¹¹¹ Súd jeho návrhu nevyhovel, nariadil overiť jeho majetkové pomery a následne podať na neho obžalobu. Mojto bol opätovne zaistený Národnou bezpečnosťou dňa 15. júna 1946 a eskortovaný do väzenského komplexu v Ilave.¹¹² Poslanec slovenského snemu Pavol Čarnogurský vo svojich pamätiach neskôr uviedol, že spolu s ďalším členom Štátnej rady Bohuslavom Klimom a viacerými bývalými verejnými činiteľmi bol transportovaný do ilavskej väznice krátko po májových parlamentných voľbách. Príčinou, prečo sa tak stalo, mali byť obavy komunistov ovládajúcich Národnú bezpečnosť, že by ich orgány pod kontrolou víťaznej Demokratickej strany mohli v bratislavských väzobných ústavoch oslobodiť.¹¹³

Päť dní na to sa Oľga Mojtovej rozhodla napísať Jozefovi Lettrichovi, predsedovi Slovenskej národnej rady list so žiadosťou o prepustenie internovaného manžela. Hoci sa Mojto so všetkými relevantnými orgánmi usiloval počas pobytu vo väzení spolupracovať, v tomto období nastal pod tlakom sudcov zvrat aj v názore žalobcu, ktorý dokončil žalobu 4. júla 1946. Najväčším žalobným bremenom bolo najmä členstvo Františka Mojta v Štátnej rade¹¹⁴, stotožňovanie sa s politikou fašistického režimu vo verejných prejavoch a článkoch a neprimerané obohatenia sa v členstvách správnych rád v spomínaných podnikoch. Žalobu žalobca potom 30. júla 1946 rozšíril aj o paragraf 4 spomínaného nariadenia SNR (trestný čin zradou na povstaní), najmä o jeho členstvo v redakčnej rade časopisu Nitrianska stráž, v ktorom publikoval a spolu s inými ho mal redigovať v duchu pronacistickej a separatistickej politiky HSLS.¹¹⁵ Úplne novým deliktom obžaloby bolo aj predsedanie zasadnutiu mestského výboru dňa 24. septembra 1944, na ktorom rozhodli o udelení čestného občianstva Nitry Haššíkovi.¹¹⁶ Národný súd 13. júla 1946 opätovne odobril jeho väzobné stíhanie. 25. júla 1946 Mojto premiestnili z Ilavy do väznice Krajského súdu v Bratislave. V tomto období zaslal na požiadanie Mojtovej dcéry Gabriely obhajobné dobrozdanie predvojnový minister Ivan Dérer, ktorý v aktuálnej situácii zastával post predsedu Najvyššieho súdu v Brne.

¹¹⁰ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–33.

¹¹¹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–28.

¹¹² SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–39.

¹¹³ ČARNOGURSKÝ, Pavol. Svedok čias. Bratislava: USPO, 1997, s. 226–227.

¹¹⁴ Žalobca to zdôvodnil slovami: „... a tak v tejto funkcii stal sa nástrojom fašistického a separatistického režimu, ktorý súhlasil s činnosťou snemu a vlády a schvaľoval politickú líniu režimu a tým mu dodával pred verejnosťou vážnosti.“ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–39. Retribučné trestné stíhanie sa dotklo všetkých členov Štátnej rady. K súdnemu procesu s jedným z členov tohto orgánu Jánom Pöstényim bližšie pozri SKOVAJSA, František. Dejiny Spolku svätého Vojtecha v rokoch 1939–1945: Zástoj Spolku v cirkevnom, národnom a kultúrnom živote Slovákov. Nitra: vlastným nákladom autora, 2020, s. 61–62.

¹¹⁵ V praxi bol len formálne členom redakcie, o čom podľa jeho tvrdenia ani nemal vedomosť, pričom sa nezúčastnil ani jednej porady redakcie. SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–52.

¹¹⁶ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45–39.

K hlavnému pojednávaniu prišlo Národný súd 6. septembra 1946. Senát, ktorý viedol námestník predsedu I. senátu Karol Bedrna, sa skladal zo šiestich prísediacich a zapisovateľky. Mojta na lavici obžalovaných obhajoval nitriansky advokát Dr. František Stupka. Jeho obhajoba bola v spise pomerne obsiahla a detailná, tvorilo ju 38 strán. V obhajobe nespochybňoval svoje politické a verejné vystupovanie a členstvá, ale pokúsil sa vyvrátiť všetky argumenty obžaloby a svoju spoluúčasť na zločinoch slovenského politického režimu odmietol. Štátneho zástupcu to však neobmäkčilo a po vypočutí Mojta a svedkov obžaloba trvala na svojom, aby bol obžalovaný uznaný za vinného.¹¹⁷ Súd uznal Mojta vo svojom rozsudku takmer vo všetkých bodoch obžaloby za vinného (výnimkou bolo oslobodenie z trestného činu kolaborantstva za prijímanie finančných odmien v dozorných radách rôznych hospodárskych spoločností)¹¹⁸ a udelil mu nepodmienečný trest odňatia slobody na osem mesiacov, stratu občianskych práv na päť rokov a konfiškáciu majetku.¹¹⁹ Súd vzal v zmysle §6 č. 33 /1945 Zb. nar. SNR do úvahy poľahčujúce okolnosti, a to jeho zásluhy v protifašistickom boji a záchranu politicky, národne a rasovo prenasledovaných obyvateľov. Dôvodom miernejšieho trestu bola aj dovtedajšia bezúhonnosť a ohľad na početnú rodinu, skutkové priznanie a jeho protinemecký postoj. Je vysoko pravdepodobné, že súd pri určení výšky trestu straty slobody prihliadol na to, aby mohol byť okamžite prepustený na slobodu. Keďže už strávil vo väzniciach takmer osem mesiacov (od 23. apríla do 22. septembra 1945, potom od 15. júna do 16. septembra 1946), z väzby bol prepustený krátko po vynesení tohto rozsudku. Vedľajšie tresty pre Mojta znamenali existenčné problémy v podobe straty platu aj penzie. V tom čase pritom musel živiť deväť detí, pričom štyri z nich boli ešte nezaopatrené.¹²⁰ Mojto preto podal 30. októbra 1946 prezidentovi republiky prostredníctvom Národného súdu žiadosť o milosť, aby mu boli odpustené následky trestu, ktoré postihli jeho rodinu.¹²¹ Hoci vyhovieť jeho žiadosti odporúčali viaceré zainteresované orgány, medzi nimi i nitrianski predsedovia Okresného národného výboru a Miestneho národného výboru, proti milosti sa postavil žalobca: „žadateľ vo svojej vo svojej žiadosti neuvádza žiadnych takých dôvodov, ktoré by ho činily hodným milosti prezidenta republiky a ktoré neboly uvážené pri výmere trestu a okrem toho od odpykania trestu uplynula ešte len krátka doba...“¹²² Osobitný senát Národného súdu na neverejnom zasadnutí konanom 23. januára 1947 Mojtovu žiadosť z rovnakých dôvodov neodporučil podporiť, čo v právnej praxi znamenalo, že Povereníctvo spravodlivosti žiadosti nemohlo vyhovieť a ani ju postúpiť do Prahy.¹²³ František Mojto žil v ústraní a zomrel 11. januára 1971.

¹¹⁷ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 55-56 a.

¹¹⁸ Až na bod týkajúci sa jeho členstva a ziskov z činnosti v správnych radách hospodárskych podnikov.

¹¹⁹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 57.

¹²⁰ V danom čase 14-ročného Emila, 16-ročného Antona, obaja žiaci gymnázia v Nitre, 18-ročného Štefana, žiaka Vyššej priemyselnej školy v Bratislave, 20-ročnú Máriu, absolventku gymnázia v Nitre,

¹²¹ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 64.

¹²² SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 65-71.

¹²³ SNA, f. NS, k. 3, TnLud 4/45 – 65-71.

Záver

Od začiatku Mojtovej kariéry vo vyššej politike až po postavenie pred súdny tribunál uplynuli takmer dve desaťročia. Bol to čas aktívnej služby v prospech HSLS i v prospech Nitry. Okrem stranického členstva bolo v jeho konaní dôležité aj prostredie, z ktorého nitriansky starosta pochádzal. Mojto bol už pred vlastnou politickou kariérou príslušníkom kresťansky a národne orientovaných učiteľských kruhov, ktorého výrazne ovplyvňovali kontakty s politikmi občianskych politických strán a rešpektovanie politickej plurality. Osobnostne aj politicky bol vyhranený, čo sa ukázalo aj v spore s Andrejom Hlinkom. Napriek tomu, že po roku 1939 sa ani on nedokázal vyhnúť určitej miere servilnosti, nikdy nepatril k bezvýhradne slúžiacim. Ako Tisov prívrženec stál v latentnom súboji frakcií HSLS na strane umiernennej línie. Nebol ani iniciátorom diskriminačných či perzekučných opatrení voči žiadnej skupine a aj v redakčnej práci nebol ten, ktorý by vydával príkazy budovať ľudácku propagandu.

Povojnový proces s Mojtom zapadal do celkového kontextu retribučného súdnictva na Slovensku. Pred retribučným súdnym tribunálom sa pokúsil očistiť svoje meno, ale neúspešne. Pomerne univerzálnym menovateľom súdnych procesov bol jav, že obžaloba aj obhajoba predkladali súdom logické argumenty, mnohokrát protirečivé. Ani trestná agenda Františka Mojta nebola výnimkou, hoci z rozboru možno pozorovať, že uvedený prípad vykazuje určitú mieru súzvuku výpovedí a názorov všetkých zainteresovaných strán, o čom viac-menej svedčí aj príklon senátu k dolnej hranici trestnej sadzby. V porovnaní s ostatnými exponovanými ľudákmi strávil vo väzení relatívne krátky čas. Súd bral do úvahy váhu reálnych kompetencií, či už Štátnej rady alebo vládneho komisárstva. Dôležitou stránkou jeho súdneho stíhania bol aj čas – vyhol sa pofebruárovému retribučnému súdnictvu, ktoré od roku 1948 účelovo smerovalo k sprísneniu trestnej represie s politickými zámermi. Mojto svoju strastiplnú životnú etapu v povojnových svedectvách bilancoval náznakom spoluviny, že za odsúdením stála najmä jeho zodpovednosť za skutky a bremeno druhých, nad ktorými mal podľa názoru súdu vykonávať účinnejší dozor ako redaktor a člen Štátnej rady. Pojednávanie s nitrianskym starostom sa uskutočnilo v približne rovnakom časovom rozpätí ako súdne procesy s ďalšími politickými činiteľmi, ktorí niesli svoj podiel zodpovednosti za smerovanie režimu slovenského štátu. Práve trestné činy za zradcovstvo a kolaboráciu patrili v hierarchii vtedajšieho súdnictva k dominantným trestným činom. Skutočnosť, že aj v Mojtovej Nitre mal režim brutálnu podobu, smutne manifestovalo aj povojnové súdenie perzekúcií voči rasovo prenasledovaným osobám pred nitrianskym okresným ľudovým súdom, ktorý musel v niekoľkých prípadoch pristúpiť k vyneseniu rozsudkov hrdelného trestu.¹²⁴ Je otázkou ďalšieho systematického výskumu kompletizovať jednotlivé výsledky bádania do širších celkov a hodnotení či už ľudového súdnictva, politických režimov i regionálnych dejín.

¹²⁴ Bližšie pozri SOTÁKOVÁ, Lucia. Povojnové súdenie perzekúcií voči židovskému obyvateľstvu na Slovensku v činnosti Okresného ľudového súdu Nitra. In MIČEV, Stanislav – RISTVEJOVÁ, Katarína (ed.). Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 171 – 181.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Slovenský národný archív, f. Národný súd
Štátny archív v Nitre, f. Mestský úrad v Nitre
Štátny archív v Nitre, f. Okresný úrad v Nitre
Štátny archív v Nitre, f. Okresný úrad v Zlatých Moravciach
Štátny archív v Nitre, f. Nitrianska župa III.
Štátny archív v Nitre, f. Okresné četnícke veliteľstvo Nitra

Dobová tlač:

Nitrianska stráž
Slovenský učiteľ
Svornosť

Monografie a zborníky ako celok:

ARPÁŠ, Róbert. Autonomía: víťazstvo alebo prehra?: Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska. Bratislava: Veda, 2011, 200 s.

BARNOVSKÝ, Michal. Na ceste k monopolu moci: Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava: Archa, 1993, 248 s.

ČARNOGURSKÝ, Pavol. Svedok čias. Bratislava: USPO, 1997, 258 s.

DEÁK, István – GROSS, Jan – JUDT, Tony (eds.). The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath. Princeton: Princeton University Press, 2000, 352 s.

DÉRER, Ivan. Slovenský vývoj a ľudácka zrada. Fakta, vzpomínky a úvahy. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946, 367 s.

FIAMOVÁ, Martina. Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939). Bratislava: Veda, 2020, 264 s.

FROMMER, Benjamin. Národní očista. Retribuce v poválečném Československu. Praha: Academia, 2010, 504 s.

HRUBOŇ, Anton. Alexander Mach. Radikál z povolania. Bratislava: Premedia, 2018, 440 s.

KAPLAN, Karel. Dva retribučné procesy: Komentované dokumenty (1946 – 1947). Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, 346 s.

FOGELOVÁ, Patrícia – PEKÁR, Martin. Disciplinované mesto. Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1938 – 1945. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021.

KAMENEC, Ivan. Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, 264 s.

LETZ, Róbert. Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945. Martin: Matica slovenská, 2006, 720 s.

LOTTMAN, Herbert. The People's Anger: Justice and Revenge in Post-Liberation France. London: Hutchinson 1986, 322 s.

PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Róbert. The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from Life in the Slovak Republic (1939 – 1945) illustrated in the City of Nitra and its Surrounding z roku 2018. Berlin: Peter Lang, 2018, 280 s.

PODOLEC, Ondrej. Medzi kontinuitou a diskontinuitou. Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945. Bratislava: Atticum, 2014, 274 s.

SKOVAJSA, František. Dejiny Spolku svätého Vojtecha v rokoch 1939 – 1945: Zástoj Spolku v cirkevnom, národnom a kultúrnom živote Slovákov. Nitra: vlastným nákladom autora, 2020, 168 s.

ZUBÁČKA, Ida. Nitra za prvej Československej republiky. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1997, 129 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- ARPÁŠ, Robert. Prvky cyrilo-metodskej tradície ako súčasť Pribinovho odkazu? (Oslavy 1100. výročia kresťanstva v Československu). In Konštantínove listy, 2017, roč. 10, č. 1, s. 233 – 240.
- BARNOVSKÝ, Michal. Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In Historický časopis, 1992, roč. 40, č. 4, s. 457 – 486.
- FEDORČÁK, Peter. Proces s Vojtechom Tukom v roku 1946. In Človek a spoločnosť, 2015, roč. 18, č. 4, s. 41 – 52.
- HALLON, Ľudovít. Nasadenie civilného obyvateľstva na opevňovacie práce 1944 – 1945. In HALLON, Ľudovít – MIČKO, Peter et al. Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942 – 1945. Bratislava: Veda, 2019, s. 365 – 396.
- HETÉNYI, Martin. Mestská politická elita v Nitre v 30. a 40. rokoch 20. storočia. K otázke personálnych zmien s dôrazom na postavenie starostu Františka Mojta. In Acta Historica Neosoliensia, 2021, roč. 23, č. 1, s. 1 – 22.
- KAMENEC, Ivan. Štátna rada v politickom systéme slovenského štátu. In Historický časopis, 1996, roč. 44, č. 2, s. 221 – 242.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Deportácie Židov z Nitry za autonómie Slovenska 4. - 5. 11. 1938 v dokumentoch. In Studia Historica Nitriensia VIII., Nitra: UKF, 2000, s. 241 – 297.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Možnosti záchrany Židov začiatkom deportácií v roku 1942 – modelové mesto Nitra. In Studia Historica Nitriensia IX. Nitra: UKF, 2001, s. 89 – 114.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Príprava na arizačný proces vo forme nariadení o vládnych dôverníkoch v podnikoch ako prejav hospodárskeho antisemitizmu. Židovská komunita v Nitre. In Studia Historica Nitriensia 11. Nitra: UKF, 2003, s. 165 – 182.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia. Židovská komunita v Nitre v období autonómie Slovenska. In Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku. Bratislava: ZING PRINT, 2000, s. 49 – 82.
- KUKLÍK, Jan – KOZÁK, Jiří. Politická očista, trestnéprávní a ekonomický postih nacistických zločinců a stoupenců nacizmu v Evropě po druhé světové válce: Srovnání právních postupů vybraných evropských států. In Právněhistorické studie 42, 2012, s. 155 – 222.
- LŇONČÍKOVÁ, Michala. Reflexia holokaustu v povojnovom Ľudovom súdnictve v okrese Banská Bystrica. In MIČEV, Stanislav – RISTVEYOVÁ, Katarína (ed.). Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 182 – 212.
- MALATINSKÝ, Michal. Retribučné dekréty a retribučné nariadenie: legislatívna stránka retribučného dualizmu v povojnovej ČSR. In II. česko-slovenské stretnutie doktorandov a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 46 – 58.
- MALATINSKÝ, Michal. Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). Roky prelomu – Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Trnava: Univerzita Cyrila a Metoda, s. 10 – 40.
- MASKAL, Radoslav. Ľudové súdnictvo na Slovensku po 2. svetovej vojne a proces s nilašmi na Okresnom Ľudovom súde v Košiciach. In Človek a spoločnosť, 2006, roč. 9, č. 1, s. 30 – 37.
- MASKAL, Radoslav. Retribučné nariadenia v Čechách a na Slovensku a ťažkosti spojené s ich aplikáciou. In Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2007, roč. 2, č. 2, s. 85 – 93.

- NAGY, Zoltán – SLNEKOVÁ, Veronika. Nitra v období totality (1939–1990). In FUSEK, Gabriel – ZEMENE, Marián R. (eds.). *Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť*. Nitra: Mesto Nitra, 1998, s. 325–348.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard. Zmocnenie sa vlády HSĽS v roku 1938/39 na Slovensku a „Machtergreifung“ 1933/34 v Nemecku. In NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 14–44.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Názvy ulíc a námestí v zajatí politiky: znam slovenských dejateľov schválených na pomenovanie verejných priestranstiev v rokoch 1939–1945. In *Studia Historica Nitriensia*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 178–211.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Prelomový rok 1938. In PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin. *Nitra v rokoch 1939–1945 (Dejiny Nitry v školskej praxi)*. Doplnkový učebný text pre základné a stredné školy. Nitra: UKF v Nitre, 2020, s. 7–11.
- PALÁRIK, Miroslav – Alena MIKULÁŠOVÁ, Alena. Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky 1938–1945: Príklad mesta Nitra. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 523–546.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Vyhlásenie autonómie v októbri 1938 a prejavy protičeských a antisemitských nálad v regiónoch na príklade mesta Nitra a okolia. In UHRIN, Marian (ed.). *Slovensko 1938: Československo v zovretí mocností*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2019, s. 125–140.
- PAŽITNÝ, Anton. František Mojto. In *Významné osobnosti Nitry*. Nitra: Mesto Nitra, 1998, s. 101–102.
- PEKÁR, Martin. Replacement of Municipal Political Elite as a Tool for Seizing Power and Consolidating an Authoritarian Regime in Slovakia 1938–1940. In *The City and History*, 2020, roč. 9, č. 1, s. 93–111.
- PEKÁR, Martin – TOKÁROVÁ, Zuzana. Výmeny mestských politických elít na Slovensku po páde medzivojnovnej československej demokracie (Prešov, 1938–1944). In *Studia Historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 144–157.
- PETRANSKÝ, Ivan. Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In *Historický zborník*, 2005, roč. 15, s. 94–109.
- PODOLEC, Ondrej. Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938–1945. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 647–668.
- PODOLEC, Ondrej. Retribučné procesy s členmi Štátnej rady. In *Pamäť národa*, 2015, roč. 11, č. 4, s. 3–23.
- MIČEV, Stanislav. Konštituovanie retribučného súdnictva na Slovensku. In MIČEV, Stanislav – RISTVEYOVÁ, Katarína (ed.). *Policy of Anti-Semitism and Holocaust in Post-War Retribution trials in European States / Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 73–90.
- SOTÁKOVÁ, Lucia. Povojnové súdenie perzekúcií voči židovskému obyvateľstvu na Slovensku v činnosti Okresného ľudového súdu Nitra. In MIČEV, Stanislav – RISTVEYOVÁ, Katarína (ed.). *Politika antisemitizmu a holokaustu v povojnových retribučných procesoch v štátoch Európy*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 171–181.
- SYRNÝ, Marek. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, č. 1, s. 137–147.

Počet slov: 11 774

Počet znakov vrátane medzier: 82 379